

استفتاآت قضایی

جلد دوم

حقوق مدنی

از مخبر مرجع عالیقدر

حضرت آية الله العظمى حاج شیخ یوسف صانعی رحمته الله

پاسخ به مسائل شرعی

دفتر حضرت آية الله العظمى صانعی مدظله العالی

دفتر قم - تلفن: ۷۷۴۴۷۶۷ - ۷۷۴۴۰۱۰ - ۷۷۴۴۰۰۹

۷۷۴۴۷۶۷ - ۷۷۴۴۰۱۰ - ۷۷۴۴۰۰۹

۷۸۳۱۶۶۲ - ۷۸۳۱۶۶۱ - ۷۸۳۱۶۶۰

نمبر: ۷۷۳۵۰۸۰ - ۲۵۱

نشانی: پل حجتیه، خیابان شهید محمد منتظری، کوچه ۸، پلاک ۴

دفتر مشهد - تلفن: ۲۲۵۱۱۵۲ - ۲۲۲۲۲۷۷ - ۲۲۱۰۰۰۲

نمبر: ۲۲۲۲۵۷۷ - ۵۱۱

دفتر اصفهان - تلفن: ۴۴۸۷۶۶۲ - ۴۴۸۷۶۶۱ - ۴۴۸۷۶۶۰

نمبر: ۴۴۶۳۳۹۱ - ۳۱۱

دفتر شیراز - تلفن: ۲۲۴۳۳۳۴ - ۲۲۴۳۴۹۸ - ۲۲۲۲۲۹۴

نمبر: ۲۲۲۶۷۰۰ - ۷۱۱

دفتر اراک - تلفن: ۲۲۷۲۳۰۰ - ۲۲۷۲۲۰۰

نمبر: ۲۲۵۹۷۷۷ - ۸۶۱

www.saanei.org

آدرس اینترنت:

پست الکترونیک:

Istifta @ saanei.org

پاسخ به استفتائات

Saanei @ saanei.org

تماس با دفتر معظم له

Info @ saanei.org

تهیه کتاب

صانعی، یوسف، ۱۳۱۶ -

استفتاآت قضایی / از مخضر مرجع عالی قدر حضرت آیت الله العظمی
حاج شیخ یوسف صانعی مدظله العالی - تهران: میزان، ۱۳۸۴ -
ج - (نشر میزان: ۱۹۸)

ج ۱، ISBN: 964-7896-97-2

ISBN: 964-511-022-X

ج ۲ (چاپ اول: ۱۳۸۴)

کتاب نامه به صورت زیر نویس

مندرجات: ج ۱. کلیات قضا - جزائیات - ج ۲. حقوق مدنی -
۱. حقوق - فتاوا ۱. ۲. فقه جعفری - رساله عملیه ۳. فتاواهای شیعه
- قرن ۱۴ الف عنوان

۲۹۷/۳۴۲۲

BP۱۸۳/۹/ص ۵۵ الف ۲۵

۸۴۳-۲۶۸۳

کتابخانه ملی ایران

۱۹۸

نشر میزان

استفتاآت قضایی (جلد دوم) حقوق مدنی

مطابق با فتاوی مرجع عالیقدر
حضرت آیه الله العظمی حاج شیخ یوسف صانعی

چاپ اول: پاییز ۱۳۸۴

شمار: ۳۰۰۰ نسخه

بها: ۷۰۰۰ تومان

شابک: ۹۶۴-۵۱۱-۰۲۲-X

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

دفتر مرکزی: خ انقلاب، خ ایرانشهر، جنب مسجد جلیلی، پلاک ۳۴، طبقه سوم، واحد ۶، تلفن ۸۳۰۶۲۰۲
واحد پخش و فروش: نمایشگاه و فروشگاه تخصصی کتب حقوق و علوم سیاسی، انتشارات
دانشگاه تهران، نشر میزان، خ انقلاب، بین لاله زار و فرصت، پلاک ۶۰۵، تلفن و دورنویس ۸۸۴۵۳۸۶

فهرست مطالب

۱۳	● مقدمه
۱۵	● کتاب اول: اموال و مالکیت
۱۵	□ باب اول: احکام و آثار مالکیت
۱۵	یکم. حرمت تصرف و استفاده از مال غیر بدون رضایت او
۲۰	دوم. اثبات مالکیت
۲۲	سوم. مالکیت تبعی
۲۳	□ باب دوم: اسباب تملک - مباحات
۲۳	یکم. احیای موات
۲۶	دوم. آب‌های مباح
۲۸	سوم. معدن
۲۹	چهارم. لقطه
۳۴	پنجم. مجهول‌المالک
۳۵	□ باب سوم: کوجه‌ها و معابر عمومی
۳۸	□ باب چهارم: املاک مجاور
۳۹	□ باب پنجم: حریم - حق ارتفاق
۴۳	□ باب ششم: سلب مالکیت - ملی کردن
۴۳	□ باب هفتم: حقوق معنوی - حق التألیف
۴۹	□ باب هشتم: مالکیت مشاع - تقسیم اموال مشاع
۵۵	● کتاب دوم: غصب
۵۵	□ باب اول: حکم استفاده از مال غصبی
۵۶	□ باب دوم: وجوب برگرداندن مال غصبی
۵۹	□ باب سوم: پس گرفتن مال غصبی
۶۱	□ باب چهارم: غصب کتب و آثار هنری
۶۲	● کتاب سوم: ضمان
۶۲	□ باب اول: ضمان ناشی از اتلاف و تسبیب

- باب دوم: ضمان صغیر ۶۹
- باب سوم: خسارت معنوی ۷۰
- باب چهارم: عدم النفع ۷۱
- باب پنجم: سوء استفاده از حق ۷۲
- باب ششم: عدم مسئولیت امین (ید امانی) ۷۳
- باب هفتم: خسارت تأخیر تأدیه ۷۴
- کتاب چهارم: وقف ۷۷
- باب اول: شرایط صحت وقف ۷۷
- یکم. مالکیت واقف نسبت به مال موقوفه ۷۷
- دوم. مالیت داشتن مال ۷۹
- سوم. نیت «وقف» توسط واقف ۸۱
- چهارم. قصد قربت ۸۱
- پنجم. اجرای صیغه و تنظیم وقف نامه ۸۲
- ششم. قبض ۸۳
- هفتم. سایر شرایط ۸۶
- باب دوم: خارج نشدن مال موقوفه از وقفیت (دوام وقف) ۸۷
- باب سوم: اثبات وقف - اختلاف در وقفیت ۸۹
- باب چهارم: احکام و آثار وقف ۹۱
- یکم. عمل به وقف - مصرف موقوفه ۹۱
- دوم. تصرف در مال موقوفه ۹۹
- سوم. تغییر و تبدیل وقف ۱۰۲
- چهارم. تغییر در عنوان وقف ۱۰۷
- پنجم. فروش مال موقوفه ۱۰۸
- ششم. اجاره موقوفه ۱۱۹
- هفتم. حکم متعلقات و توابع مال موقوفه ۱۲۲
- هشتم. احکام متولی و ناظر ۱۲۴
- باب پنجم: وقف خاص ۱۳۰
- باب ششم: حبس مال (تحییس) ۱۳۳
- کتاب پنجم: قواعد و مسائل عمومی قراردادها ۱۳۵
- باب اول: اصل آزادی قراردادها ۱۳۵
- باب دوم: مشروعیت جهت در قرارداد ۱۳۷
- باب سوم: قصد و رضا در قرارداد ۱۳۹
- باب چهارم: معاملات ربوی - حیله های فرار از ربا ۱۴۰
- باب پنجم: مشاغل مجاز و ممنوع (مکاسب محرمة) ۱۴۲
- باب ششم: لزوم ثبت قراردادها ۱۴۹
- باب هفتم: الزام آوردن نمودن تمهیدات یک جانبه ۱۴۹

۱۵۰	□ باب هشتم: اثر تغییر اوضاع و احوال در قرارداد
۱۵۱	□ باب نهم: تجارت الکترونیک - قراردادهای چایی
۱۵۲	● کتاب ششم: بیع
۱۵۲	□ باب اول: لزوم عقد بیع
۱۵۶	□ باب دوم: شرایط صحت بیع
۱۵۶	یکم. شرایط متعاملین
۱۵۸	دوم. شرایط عوضین
۱۶۹	سوم. شرایط مربوط به خود عقد
۱۷۱	□ باب سوم: بیع فضولی
۱۷۶	□ باب چهارم: شرط ضمن عقد بیع
۱۷۷	□ باب پنجم: وکالت و نمایندگی در بیع
۱۷۸	□ باب ششم: آثار بیع
۱۷۸	یکم. مالکیت بایع و مشتری
۱۷۹	دوم. ضمان درک مبیع
۱۸۰	سوم. تکالیف فروشنده و خریدار
۱۸۴	□ باب هفتم: انواع بیع
۱۸۴	یکم. خرید و فروش اسکناس
۱۸۶	دوم. فروش و تنزیل چک
۱۸۷	سوم. خرید و فروش سهام و اوراق بهادار
۱۸۷	چهارم. بیع حق و امتیاز
۱۸۹	پنجم. بیع نقد و تسه
۱۹۳	ششم. بیع سلف
۱۹۶	هفتم. بیع شرط
۱۹۷	هشتم. بیع کالی به کالی
۱۹۸	نهم. بیع زمانی
۱۹۸	دهم. بیع نقدین
۱۹۹	□ باب هشتم: توابع مبیع
۲۰۱	□ باب نهم: وجه التزام در بیع
۲۰۳	□ باب دهم: قولنامه - وعده بیع
۲۰۴	یکم. دلالتی و حق کمسیون
۲۰۵	□ باب یازدهم: عقد معاوضه
۲۰۶	□ باب دوازدهم: بیعانه
۲۰۸	● کتاب هفتم: خيارات
۲۰۸	□ باب اول: خيار مجلس
۲۰۹	□ باب دوم: خيار حيوان
۲۰۹	□ باب سوم: خيار تأخير ثمن

- ۲۱۲ □ باب چهارم: خیار غبن
 ۲۱۵ □ باب پنجم: خیار عیب
 ۲۲۰ □ باب ششم: خیار تدلیس
 ۲۲۱ □ باب هفتم: خیار تخلف از شرط
 ۲۲۷ □ باب هشتم: خیار رؤیت و تخلف از وصف
 ۲۲۹ □ باب نهم: شرط خیار
 ۲۳۰ □ باب دهم: خیار تبعض ثمن
 ۲۳۲ ● کتاب هشتم: عقد اجاره
 ۲۳۲ □ باب اول: اجاره اشیا
 ۲۴۱ □ باب دوم: اجاره اشخاص
 ۲۴۷ □ باب سوم: شرایط ضمن عقد اجاره
 ۲۵۰ □ باب چهارم: سرقفلی
 ۲۵۴ ● کتاب نهم: مساقات
 ۲۵۶ ● کتاب دهم: مضاربه
 ۲۶۴ ● کتاب یازدهم: جماله
 ۲۶۷ ● کتاب دوازدهم: شرکت
 ۲۷۱ □ باب اول: شرکت‌های تجاری
 ۲۷۵ ● کتاب سیزدهم: ودیعه - عاریه
 ۲۸۰ ● کتاب چهاردهم: قرض و دین
 ۲۸۰ □ باب اول: شرایط و احکام قرض
 ۲۸۵ □ باب دوم: مستثنیات دین
 ۲۸۷ □ باب سوم: احکام ربا در قرض
 ۲۹۴ ● کتاب پانزدهم: احکام قمار و برد و باخت
 ۳۰۳ ● کتاب شانزدهم: وکالت
 ۳۱۲ ● کتاب هفدهم: عقد ضمان
 ۳۱۶ ● کتاب هجدهم: کفالت
 ۳۱۹ ● کتاب نوزدهم: صلح
 ۳۲۴ ● کتاب بیستم: رهن
 ۳۲۹ ● کتاب بیست و یکم: هبه
 ۳۳۶ ● کتاب بیست و دوم: سایر قراردادهای
 ۳۳۶ □ باب اول: عقد بیمه
 ۳۳۸ □ باب دوم: قراردادهای بانکی
 ۳۴۳ ● کتاب بیست و سوم: وصیت
 ۳۴۳ □ باب اول: شرایط صحت و احکام وصیت
 ۳۵۱ □ باب دوم: شرایط موصی به
 ۳۵۱ یکم. وصیت به ثلث

۳۶۰	دوم. وصیت به اهدای اعضای بدن
۳۶۱	□ باب سوم: شرایط موصی
۳۶۱	□ باب چهارم: شرایط موصی له
۳۶۲	□ باب پنجم: احکام وصی و ناظر
۳۶۷	□ باب ششم: وصایت بر صغار
۳۶۸	● کتاب بیست و چهارم: ارث
۳۶۸	□ باب اول: شرایط تحقق ارث
۳۷۰	□ باب دوم: موانع ارث
۳۷۶	□ باب سوم: طبقات ارث
۳۷۶	یکم. ارث طبقه اول
۳۸۳	دوم. ارث طبقه دوم
۳۸۶	سوم. ارث طبقه سوم
۳۸۷	چهارم. ارث زوجین
۳۹۵	□ باب چهارم: اجزاء ترکه
۴۰۱	□ باب پنجم: دیون ترکه
۴۰۵	□ باب ششم: احکام حبوه
۴۰۶	□ باب هفتم: تقسیم ترکه
۴۰۷	□ باب هشتم: تصرف وراثت در ترکه
۴۰۹	□ باب نهم: معلوم نبودن تقدم و تأخر مرگ
۴۱۲	● کتاب بیست و پنجم: نکاح
۴۱۲	□ باب اول: خواستگاری - نامزدی (مقدمات نکاح)
۴۱۵	□ باب دوم: شرایط صحت نکاح
۴۱۵	یکم. قصد و رضای طرفین
۴۱۶	دوم. اجرای صیغه نکاح
۴۱۷	سوم. بلوغ دختر و پسر - ازدواج صغار
۴۲۱	چهارم. اجازه ولی در ازدواج دختر
۴۲۸	پنجم. سایر شرایط
۴۳۰	□ باب سوم: موانع نکاح
۴۳۰	یکم. قرابت نسبی
۴۳۱	دوم. قرابت سببی
۴۳۵	سوم. قرابت رضاعی
۴۴۱	چهارم. قرابت ناشی از زنا
۴۴۱	پنجم. شوهر داشتن زن
۴۴۲	ششم. در عده بودن زن
۴۴۵	هفتم. زنا با زن شوهردار
۴۴۶	هشتم. کفر

۴۴۷	نهم. لواط
۴۴۹	دهم. طلاق سوم
۴۵۰	یازدهم. ازدواج شیعه و سنی
۴۵۰	دوازدهم. ازدواج با پیروان مکاتب انحرافی
۴۵۱	سیزدهم. ازدواج با زن بدکاره
۴۵۲	□ باب چهارم: وکالت در نکاح
۴۵۴	□ باب پنجم: شرایط ضمن عقد نکاح
۴۵۵	یکم. شرط مربوط به روابط جنسی
۴۵۶	دوم. شرط توکیل زن در طلاق
۴۵۸	سوم. شرط مربوط به سکونت و شغل زن
۴۵۹	چهارم. شرط مربوط به ازدواج مجدد مرد
۴۶۰	پنجم. شرایط متفوقه
۴۶۰	□ باب ششم: ازدواج موقت (متعه)
۴۶۰	یکم. شرایط جواز متعه - جایگاه متعه در اسلام
۴۶۲	دوم. شرایط صحت متعه
۴۶۴	سوم. عقد ازدواج موقت صغار
۴۶۶	چهارم. اجازه ولی در متعه
۴۶۷	پنجم. شرایط ضمن عقد موقت
۴۶۹	ششم. انحلال عقد موقت
۴۷۱	هفتم. وضعیت اولاد ناشی از متعه
۴۷۱	□ باب هفتم: مهریه
۴۷۱	یکم. جایگاه مهریه در نکاح
۴۷۱	دوم. تعیین مهرالمسمی - میزان مهریه
۴۷۳	سوم. مهرالسنه
۴۷۳	چهارم. مطالبه مهریه و حق حبس
۴۷۸	پنجم. پرداخت مهریه
۴۸۰	ششم. مهرالمثل
۴۸۱	هفتم. احتساب مهریه به نرخ روز
۴۸۲	هشتم. اثر فوت و طلاق در مهریه
۴۸۶	□ باب هشتم: نفقه
۴۸۶	یکم. مفهوم نفقه و اجزاء آن - وجوب پرداخت نفقه
۴۸۷	دوم. رابطه نفقه و تمکین - نشوز زن
۴۹۱	سوم. نفقه زن در عده وفات
۴۹۲	□ باب نهم: سایر روابط مالی زوجین
۴۹۲	یکم. جهیزه زن
۴۹۳	دوم. شیریه

۴۹۳	سوم. حق الزحمه و اجرت المثل خدمات زن در منزل
۴۹۷	چهارم. تنصیف دارایی مشترک
۴۹۹	پنجم. حکم تصرف زن در اموال شوهر
۵۰۰	ششم. مالکیت زن و تصرف وی در اموال خود
۵۰۱	□ باب دهم: حقوق زوجین
۵۰۱	یکم. مسائل کلی حقوق زن
۵۰۳	دوم. اطاعت زن از شوهر
۵۰۷	سوم. تمکین زن
۵۰۸	چهارم. روابط جنسی زن و شوهر
۵۰۸	پنجم. احکام بارداری و جلوگیری از آن
۵۱۰	ششم. تکالیف شوهر در مقابل زن - نشوز مرد
۵۱۳	هفتم. احکام مربوط به اشتغال زنان
۵۱۴	هشتم. لزوم عقد نکاح - اختلاف در نکاح
۵۱۶	□ باب یازدهم: فسخ نکاح
۵۱۶	یکم. اقسام عیوب موجب فسخ نکاح
۵۱۶	الف. جنون
۵۱۸	ب. عنن
۵۲۰	ج. سایر عیوب و بیماری‌های موجب فسخ نکاح
۵۲۲	دوم. اثر قابلیت درمان عیوب در حق فسخ
۵۲۸	سوم. فسخ نکاح به واسطه اختیار تخلف از شرط
۵۳۲	چهارم. فسخ نکاح به واسطه اختیار تدلیس
۵۳۶	پنجم. اثر فسخ نکاح در مهر
۵۳۷	● کتاب بیست و ششم: طلاق
۵۳۷	□ باب اول: کلیات طلاق
۵۴۳	□ باب دوم: شرایط صحت طلاق
۵۵۰	□ باب سوم: طلاق رجعی و رجوع در آن
۵۵۲	□ باب چهارم: طلاق قضایی
۵۵۲	یکم. ماهیت، تشریفات و شرایط طلاق قضایی
۵۵۳	دوم. طلاق به سبب عسر و حرج
۵۵۹	سوم. طلاق زنی که شوهرش غایب و مفقودالأثر است
۵۶۲	□ باب پنجم: احکام عده
۵۶۶	یکم. عده وفات
۵۶۷	دوم. عده طلاق
۵۶۹	سوم. عده متعه
۵۷۰	چهارم. عده زنا
۵۷۰	پنجم. عده وطی به شبهه

- کتاب بیست و هفتم: احکام اولاد..... ۵۷۱
- باب اول: ولایت قهری..... ۵۷۱
- باب دوم: حضانت..... ۵۷۶
- باب سوم: نفقه اولاد..... ۵۸۴
- باب چهارم: فرزند خواندگی..... ۵۸۷
- باب پنجم: تلقیح مصنوعی..... ۵۸۹
- باب ششم: سقط جنین..... ۵۹۴
- باب هفتم: اثبات نسب..... ۵۹۸
- یکم. حکم مسلمان بودن فرزندان ناشی از زنا..... ۵۹۹
- کتاب بیست و هشتم: طلاق خلع..... ۶۰۱
- کتاب بیست و نهم: حقوق فردی..... ۶۰۹
- باب اول: مرگ مغزی..... ۶۰۹
- باب دوم: تغییر جنسیت..... ۶۱۰
- باب سوم: کالبد شکافی، نیش قبر و..... ۶۱۱
- کتاب سیام: حجر..... ۶۱۳
- باب اول: اسباب حجر..... ۶۱۳
- یکم. صغر (کودکی)..... ۶۱۳
- دوم. سفه..... ۶۱۶
- سوم. اعسار و افلاس..... ۶۱۸
- چهارم. مرض متصل به موت..... ۶۲۲
- باب دوم: قیمومت..... ۶۲۳
- کتاب سی و یکم: حقوق متقابل مردم و حکومت و روابط بین الملل..... ۶۲۸
- باب اول: حقوق و آزادی عمومی..... ۶۲۸
- یکم. مصونیت افراد در زندگی خصوصی..... ۶۲۸
- دوم. آزادی افراد در زندگی خصوصی..... ۶۲۹
- سوم. آزادی تعلیم و تعلم..... ۶۳۱
- چهارم. حقوق اقلیت‌ها..... ۶۳۱
- باب دوم: وظایف مردم در نظام اسلامی..... ۶۳۴
- یکم. امر به معروف و نهی از منکر..... ۶۳۴
- دوم. پرداخت مالیات..... ۶۳۶
- سوم. رعایت مقررات دولتی..... ۶۳۸
- باب سوم: مالکیت دولت..... ۶۴۲
- یکم. استفاده از اموال دولتی و بیت‌المال..... ۶۴۳
- باب چهارم: رعایت مقررات بین‌الملل..... ۶۴۵
- یکم. زندگی مسلمانان در کشورهای غیر اسلامی..... ۶۴۷

مقدمه

مجموعه دوم استفتانات قضایی که پیش روی دارید به احکام مدنی اختصاص یافته است. در این مجموعه نیز که همانند بخش نخست در مسائل و مناسبات اجتماعی و حقوقی از اهمیت خاصی برخوردار است، طی سی و یک کتاب با فتاوا و دیدگاه‌های فقهی حقوقی فقیه والا مقام حضرت آیه الله العظمی حاج شیخ یوسف صانعی (دام ظلّه) آشنا می‌شویم. «مالکیت و احکام و آثار آن»، «مسائل حقوقی غصب»، «وقف»، «وصیت»، «ارث» و «حجر» از جمله این کتاب‌هاست. مباحث مبسوط که به مسائل حقوقی و گسترده خرید و فروش می‌پردازد و همچنین احکام و حقوق خانواده، شامل نکاح و فسخ و طلاق، با توجه به گستره نیاز جامعه و مجامع حقوقی و قانونگذاری به آن، در این جلد دارای جایگاه ویژه‌ای می‌باشد. این نکته آن‌گاه اهمیت می‌یابد که ملاحظه کنیم در این مجموعه، هم طیف وسیعی از پرسش‌های شرعی و پاسخ‌های فقهی روز که شرایط اجتماعی جدید و مناسبات حقوقی کنونی پیش آورده منعکس شده، و هم نگاه اجتهادی جامع و روش‌بین حضرت آیه الله صانعی با بهره جستن از راهگشایی‌ها و ظرفیت‌های تفقه شیعی و اجتهاد صاحب جواهری و با الهام از روش فقهی و شیوه اجتهادی فقهای بزرگی چون محقق اردبیلی و امام خمینی (سلام الله علیهما) بر ارزش فقهی و راهگشایی و واقع‌بینی و عمق آن

افزوده است؛ بویژه که معظم‌له به روش مألوف بزرگانی چون فقیه فرزانه میرزای قمی^۱، به اقتضای مسائل مطرح شده و فضای محدود بحث، حتی‌الامکان به ارائه اجمالی مبانی و ادله فتاوا نیز پرداخته‌اند.

یکی از بخش‌هایی که به خوبی می‌تواند گویای نگاه کلی ایشان در مسائل عمومی و اجتماعی باشد، بخش پایانی کتاب است که از جمله به حقوق و آزادی عمومی و وظایف مردم در نظام اسلامی و مسئله مقررات بین‌الملل پرداخته است. این علاوه بر ده‌ها مسئله‌ای است که در سراسر کتاب، برای علاقه‌مندان به دقت‌های فقهی و نوآوری‌های مبتنی بر موازین اجتهادی، چشم‌نوازی می‌کند.

تنها مروری بر فهرست مسائل مطرح شده در دو جلد استفتائات حقوق کیفری و مدنی که طی سال‌ها فراهم آمده با دو ویژگی یادشده، یعنی توجه به نیازهای روز و جامعیت و روش‌بینی، نشان می‌دهد، مجموعه‌ای از این دست که برای نخستین بار توسط مؤسسه فرهنگی فقه الثقلین با تلاش چند نفر از فاضلان حوزه درس حضرت آیه الله صانعی و با اشراف معظم‌له تقدیم مقلدان و علاقه‌مندان به مسائل شرعی از یک سو، و فرهیختگان و صاحب نظران حوزوی و دانشگاهی و آشنایان به مسائل و مبانی حقوق از سوی دیگر، می‌شود، چقدر می‌تواند مفید و در موارد متعددی راهگشا باشد.

در اینجا ضمن آرزوی سلامتی و طول عمر برای مرجع عالی مقام آیه الله العظمی آقای صانعی، و با سپاسگزاری از کلیه فاضلان و برادرانی که در کار دشوار آماده سازی مجموعه دو جلدی استفتائات قضایی شرکت جستند، از خدای تبارک و تعالی درخواست می‌کنیم به ما توفیق دهد دیگر آثار گسترده فقهی اصول معظم‌له را تقدیم فرزانشان حوزوی و دانشگاهی و دیگر علاقه‌مندان به علوم اسلامی کنیم.

مؤسسه فرهنگی فقه الثقلین

مرداد ۱۳۸۴ - رجب المرجب ۱۴۲۶